
**ԲԱՐԴ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԻ ԿԱՊԱԿՑՄԱՆ
ՈՉ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐ
ԶԼՄ-ՆԵՐԻ ԼԵԶՎՈՒՄ**

ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ Ա.Գ.

Շարահյուսական կապակցություններից է նախադասությունների կապակցությունը, որն «իր բաղադրիչների սոսկական գումար չէ ոչ կառուցվածքային, ոչ բովանդակային առումներով, այլ շարահյուսական կառույց է՝ իր քերականական, բառական, հնչերանգային ներքին օրինաչափություններով»¹:

Ժամանակակից լեզվաբանությունը նախադասությունների կապակցությունը քննում է թե՛ բարդ նախադասությունների մեջ՝ որպես բաղադրիչների կապակցություն, թե՛ անկախ, ինքնուրույն նախադասությունների միջև՝ որպես խոսքի հատվածների կապակցում: Խոսքի բաղադրիչ նախադասությունները համեմատաբար ավելի ինքնուրույն են, քան թե բարդ նախադասության բաղադրիչները: Խոսքի հատվածների կապակցման մեջ կիրառվում են ինչպես բարդ նախադասության բաղադրիչներին հատուկ լեզվական միջոցներ, այնպես էլ բառային, շարահարական և լայն առումով հնչերանգային այլ կարգի միջոցներ:

Բացի բառական միջոցներից՝ նախադասությունների կապակցումը կատարվում է նրանց արտահայտած մտքի ներքին կապով, շարադասությամբ, լայն առումով՝ հնչերանգով:

Համառոտակի անդրադառնանք բարդ նախադասության բաղադրիչների շարահյուսական կապակցման ոչ կանոնական դրսևորումներին, որոնք տեղ են գտել ԶԼՄ-ների լեզվում:

Դրանք են՝

ա. Ոչ կանոնական դրսևորումներ՝ պայմանավորված շաղկապների և շաղկապական բառերի սխալ գործածությամբ:

Բարդ նախադասության կառուցվածքում համադաս և ստորադաս հարաբերություններն արտահայտվում են բառական միջոցներով (շաղկապներ, հարաբերական բառեր) և շարահարությամբ:

Բարդ համադասական նախադասության (և ոչ միայն համադասական) բաղադրիչ նախադասությունների իմաստային կապը առավել սերտ է լինում գուգադրական շաղկապների դեպքում: Մակայն ԶԼՄ-ների լեզվում (նաև արդի մամուլում) ոչ միշտ է այդ գուգորդումը ճիշտ կատարվում: Ինչպես՝ միավորական հարաբերությամբ կապված բարդ համադասական նախադասության բաղադրիչները, որտեղ չկան հակադրվող եզրեր, հաճախ գործածվում են ոչ միայն... այլ գուգորդումները ոչ միայն... այլև-ի փոխարեն: Օրինակ՝ «Ինքը մտածում է ոչ միայն իր մասին, այլ ամբողջ դերասանների

¹ **Աբրահամյան Ս.**, Հայոց լեզու. շարահյուսություն, Ե., 2004, էջ 221:

մասին» (դերասանի խոսքից): «Նա ոչ միայն դարի ծնունդն էր, այլ ինքն էր կերտողներից մեկը XX դարի» (կրկ. ֆիլմ): «Յուցահանդեսը խոսում է ոչ միայն հայ արվեստի մասին, այլ դրա հեղինակի մասին» (լուրեր): «Մենք հպարտանում ենք ոչ միայն շեփորահարով, այլ ամեն ինչով» (երգչի խոսքից): «Դա ոչ միայն ճամփորդություն է, այլ հոգու ճիչ» («Կանգառ 2-ի համար»): «Նա ոչ միայն Ռուդոլֆոյի կինն է, այլ ամեն բան նրա համաձայնությամբ պետք է լինի» (կրկ. ֆիլմ): «Մեզ մնում է շնորհավորել Բրազիլիայի հավաքականին ոչ միայն գավաթ նվաճելու, այլ հրաշալի խաղ ցուցադրելու համար» (մարզական լուրեր):

Մեկ այլ օրինակում՝ գովազդային տեքստում, ժխտումը վերաբերում է երկրորդական անդամի և չպետք է լինի երկրորդական նախադասության սկզբում: Բնչպես՝ «Հալվում է բերանում, այլ ոչ թե շոգից» (գովազդային տեքստից): Կարծում ենք պետք է լինի՝ Հալվում է ոչ թե շոգից, այլ բերանում: Կամ՝ Հալվում է բերանում, ոչ թե շոգից:

Հայտնի է՝ որոշիչ երկրորդական նախադասությունը գլխավորի հետ հիմնականում կապվում է հարաբերական բառերով՝ որ(ը), ինչպիսի, որպիսի, ինչ, որքան և այլն, որ, թե շաղկապներով, որոնք, գլխավոր նախադասության մեջ ունենալով համապատասխան հարաբերյալներ (ձևական որոշիչներ)՝ կազմում են գուգորդումներ՝ այն... որ (ը), այնպիսի... ինչպիսի, այնքան... որքան և այլն (թեև հնարավոր է նաև առանց հարաբերյալի):

Մինչդեռ ՁԼՄ-ների լեզվում (ինչպես նաև արդի մամուլում) հաճախ որոշիչ երկրորդական նախադասությունը գլխավորի հետ կապվում է ով հարաբերական բառով, եթե որոշվող գոյականն անձ է կամ հատուկ անուն (հիարկե, առանց հարաբերյալի): Բնչպես՝ «Դուք մարդու այն տեսակն եք, ով (փխ.՝ որ) կոչված է ոգեշնչել մարդկանց» (ոստիկանի խոսքից): «Դրանք այն կնոջն են պատկանում, ով (փխ.՝ որ) քեզ հարվածել է» (կրկ. ֆիլմ): «Լոգարանում մենք տեսնում ենք աղջկան, ով (փխ.՝ որ) սափրել է գլուխը» (կրկ. ֆիլմ): «Բմաստուն կարող է լինել յուրաքանչյուր մարդ, ով (փխ.՝ որ) հավատ ունի» (կրկ. ֆիլմ):

Ենթակա երկրորդական նախադասությունը գլխավորի հետ կապվում է հարաբերական դերանուններով և ստորադասական շաղկապներով (որ, թե): Հարաբերյալի դեպքում լինում են հետևյալ գուգորդումները. նա... ով, այն... ինչ, այն... որը, նա... որը և այլն:

Երբ գլխավոր նախադասության ենթական անձ է ցույց տալիս, որպես հարաբերյալ հանդես է գալիս նա դերանունը, իսկ երկրորդական նախադասությունը գլխավորին միանում է ով կամ որ հարաբերականներով:

Մակայն հեռուստատեսային հաղորդումների ժամանակ լինում են ոչ ճիշտ գուգորդումներ: Բնչպես՝ «Երևի այն (փխ.՝ նա), ով եղել է ցեղասպանության թանգարանում» (լուրեր): «Կյանքում հաղթում է այն (փխ.՝ նա), ով պայքարում է» (ժյուրիի խոսքից):

«Թե շաղկապի գործածության դեպքում ստորադաս նախադասության մեջ կիրառվում են հարցահարաբերական դերանուններ, ըստ որում գերադաս նախադասության ստորոգյալը կարող է լինել ժխտական կամ հաստատական

բնույթի»²: Բնչպես՝ «Անչափ կարևոր է, որ (փիւ.՝ թե) գինին երբ են խմում, ում հետ են խմում» (գովազդ):

Բնչպես գիտենք, որ շաղկապը հաստատական, իսկ թե-ն երկբայական իմաստային երանգ է արտահայտում: Բնչպես՝ «Բնձ թվում է, որ (փիւ.՝ թե) մարդիկ սպանվում են իմ պատճառով (կրկ. ֆիլմ):

Ստորոգելիական երկրորդական նախադասությամբ կապակցության գլխավոր բաղադրիչ նախադասության մեջ գործածվում է ձևականորեն արտահայտված ստորոգելի հարաբերյալի դերով: Դրանք ցուցական դերանուններ են, որոնք հարաբերական դերանունների ու շաղկապների հետ կազմում են գուգորդումներ՝ նա.... ով (որ), այն...ինչ (որ), այնպես... ինչպես, այնքան... որքան և այլն:

Երբ գլխավոր նախադասության ենթական իրի անուն է, որպես հարաբերյալ հանդես է գալիս այն ցուցական դերանունը, իսկ երկրորդական նախադասությունը գլխավորին միանում է ինչ կամ որ շաղկապով:

Այդ գուգորդումները երբեմն ճիշտ չեն կատարվում հեռուստալեզվում: Բնչպես՝ «Պատճառը նա է (փիւ.՝ այն է), որ մարդ չի կարողանում հաշվարկ անել» (բանաստեղծի խոսքից): «Ամբողջ իմաստը նա է (փիւ.՝ այն է), որ դուք բուժվում եք» («Մարդկային գործոն»): «Դրական ազդեցությունը նա է (փիւ.՝ այն է), որ երեսնամյա պատանիքները վերցնում շրջապատից» («Ազատ գոտի»): «Սա նա է (փիւ.՝ այն է), ինչ պետք է մեզ» (կրկ. ֆիլմ): «Ամենաահավորը նա է (փիւ.՝ այն է), որ գիշերը կռիվ սարքեց մեր տանը» (ֆիլմ):

Օտարաբանության դրսևորում պետք է համարել այն հարաբերյալի փոխարեն նրանում է-ի գործածությունը: Բնչպես՝ «Խնդիրը նրանում է (փիւ.՝ այն է), որ վերջին տարիներին ես գիրացել եմ» (գովազդային տեքստից):

Ուղիղ խնդիր երկրորդական նախադասությամբ կապակցությունը գլխավոր բաղադրիչ նախադասությանը կապվում է ոչ թե որպեսզի նպատակային շաղկապով, այլ որ մեկնական շաղկապով: Բնչպես՝ «Ես քեզ էլ եմ թույլ տալիս, որպեսզի (փիւ.՝ որ) խոսես» (հաղորդավարի խոսքից): «Ամանորին ցանկանում եմ, որպեսզի (փիւ.՝ որ) դուք հոգս չունենաք, սիրելի՜ երեխաներ: Ցանկանում եմ, որպեսզի (փիւ.՝ որ) նոր հաջողություններ լինեն» (պատգամավորի խոսքից): «Ուզում եմ, որպեսզի (փիւ.՝ որ) ոտքս խեղդի լինի ձեր տանը» («Տնից տուն»): «Ուզում եմ, որպեսզի (փիւ.՝ որ) երջանիկ լինես: Ուզում եմ, որպեսզի (փիւ.՝ որ) հաջորդ անգամ բալիկ լինի գրկիդ» (ն.տ.): «Ես ուզում եմ, որպեսզի (փիւ.՝ որ) մենք լքենք տարածքը» (հաղորդավարի խոսքից):

Հիմունքի, պատճառի և ձևի պարագա երկրորդական նախադասությունները գլխավորին չպետք է կապվեն որպեսզի շաղկապով: Բնչպես՝ «Իրավական հիմքերն էլ թույլ են տալիս, որպեսզի (փիւ.՝ որ) մարդուն վարչական պատասխանատվության ենթարկել» (լուրեր): «Բայց սառնույցի կտորները շատ մեծ են, որպեսզի (փիւ.՝ որ) անցնեն կամրջի տակով» (կրկ. ֆիլմ):

² Նույն տեղում, էջ 147:

ֆիլմ): «Ինձ հետ բավական շատ բաներ են պատահել, որպեսզի (փիւ.՝ որ) ես վախենամ ճակատագրից» (կրկ. ֆիլմ): «Ես այնպես էի արել, որպեսզի (փիւ.՝ որ) ոչ ոք չիմանա» (կրկ. ֆիլմ):

Ժողովրդախոսակցական ոճի դրսևորում պետք է համարել բա, քանց թե (բարբառային) շաղկապների գործածությունը իսկ-ի և քան թե-ի փոխարեն: Բնչպես՝ «Եթե դու չլինես դրա կրողը, բա ո՞վ պիտի լինի դրա կրողը» (ֆիլմ): «Չհասկացա, որ բոլորդ խարջին ձեր (ձեզ) հետ տանեք, բա մենք ի՞նչ ենք խմելու» (գովազդային տեքստից): «Պահանջները ավելի մեծ են, քանց թե մեր հնարավորությունները» (ծխախոտագործի խոսքից):

Մտահոգիչ են նաև շաղկապների գործածության հետևյալ դեպքերը. «Քանի որ շատ մակարոն ես ուտում, ապա (փիւ.՝ դրա համար էլ հիմունքի պարագա կապակցություն) այստեղ կա մակարոն պատրաստելու խոհանոց» (կրկ. ֆիլմ): Պետք է խուսափել նույն նախադասության մեջ շաղկապների կուտակումից: Բնչպես՝ «Մակայն քանի որ (փիւ.՝ քանի որ) պատվերները շատ են, նավաշինարանը ծանրաբեռնված է» (կրկ. ֆիլմ):

բ. Ոչ կանոնական դրսևորումներ՝ պայմանավորված շարահարությամբ և շարադասությամբ:

Նախադասությունների կապակցման բուն քերականական միջոցներից են շարահարությունը և շարադասությունը:

Նախադասությունների կապակցման շարահարության դեպքում շարահյուսական կապն արտահայտվում է առանց բառական միջոցի: Այստեղ դեր ունեն բաղադրիչ միավորների միջև փոքրիկ դադարը, հնչերանգը, շարադասությունը, իմաստը:

Նաև շարահարության դեպքում սովորաբար լինում են կապակցական այլ օժանդակ միջոցներ՝ ստորոգյալի ժամանակը, դերանուններ, գոյականներ և այլ խոսքի մասի պատկանող բառեր:

ԶԼՄ-ների լեզվում՝ հատկապես կրկնօրինակված ֆիլմերում, հանդիպում ենք նախադասությունների կապակցման ոչ ճիշտ շարահարության դեպքերի: Բնչպես՝ «Կարևոր է, որ աշխատանքը կատարված է, կատարված է մեծ սիրով, և ինքը (փիւ.՝ այն) իր նպատակին ծառայում է» («Կանգառ 2-ի համար»):

Նախադասությունների կապակցման բուն քերականական միջոցներից է նաև շարադասությունը, որը շատ կարևոր է բարդ նախադասության բաղադրիչ մասերի իմաստային փոխհարաբերության հարցում:

Հեռուստատեսությամբ հեռարձակվող կրկնօրինակված ֆիլմերում (և ոչ միայն կրկնօրինակված) հաճախակի են հանդիպում շարահյուսական այնպիսի կառույցներ, որոնք այլ լեզուներից նույնությամբ են ընդօրինակվում և հայերենում ընդունելի չեն: Շարադասության փոփոխությունը հանգեցրել է բարդ նախադասության իմաստային քերականական փոխհարաբերության փոփոխության՝ երբեմն հասնելով մտքի աղավաղման:

Շարադասության այդ դերի անտեսումը կարելի է տեսնել հետևյալ օրինակներում.

«Եթե Ձեր խոստումը չկատարեք, ապա քեզ և քո տղաներին կանենք շան մանր կտրտած կեր» (կրկ. ֆիլմ) (փիւ.՝ մանր կտրտած շան կեր): «Նա որոշել

է նախկին իր ունեցած կնոջ երեխաների հետ ազատ ժամանակ անցկացնել» (կրկ. ֆիլմ) (... փիւ.՝ իր նախկին կնոջից ունեցած երեխաների հետ ազատ ժամանակ անցկացնել): «Այդ մարդը գնաց՝ պոչը վախեցած շան պէս իրեն քաշած» (կրկ. ֆիլմ) (փիւ.՝ վախեցած շան պէս պոչը իրեն քաշած): «Ըստեղ մեծ մտով պերաշկիներ կա» (... փիւ.՝ այստեղ մտով մեծ կարկանդակներ կան):

Շարադասության խախտում է նկատվում նաև հեռուստագովազդային նյութերում: Բնչպես՝ «Հրավիրում ենք բոլոր հանրապետության բնակիչներին (փիւ.՝ հանրապետության բոլոր բնակիչներին), որպեսզի ներկա լինեն այս միջոցառմանը»: «Խանութները ողողված են անորակ մազերի խնամքի միջոցներով» (փիւ.՝ ...մազերի խնամքի անորակ միջոցներով):

Բերենք ոչ թարգմանությամբ օրինակներ, որտեղ նախադասության շարադասության խախտումը հանգեցրել է նախադասության մտքի աղավաղման:

Բնչպես՝ «Բնչն է պատճառը, որ Հայաստանում այնքան շատ չինական երեխայի խաղալիքներ կան» («Կենդանի մատյան») (փիւ.՝ երեխայի՝ չինական այնքան շատ խաղալիքներ կան): «Իտալիա է գնում, որովհետև այնտեղ կա ավելի մեծ մամուլի ազատություն» (մարզական լուրեր) (փիւ.՝ ... այնտեղ կա մամուլի ավելի մեծ ազատություն):

Շարադասության ոչ ճիշտ ձևեր կան նաև պարզ նախադասություններում:

Բերենք օրինակներ հեռուստաթերից.

«Մեր հարաբերությունները ենթարկվում են ամրության փորձարկման, հասկանո՞ւմ ես» (ֆիլմ) (փիւ.՝ Մեր հարաբերությունների ամրությունը ստուգվում են (կամ... փորձարկվում են): «Եվ կիսվել հարուստ իր երաժշտական փորձի վրա» (լուրեր) (փիւ.՝ Եվ կիսվել իր երաժշտական հարուստ փորձի վրա): «Կլսենք մի շարք այլ վաղուց մոռացված ավանդույթների մասին» (լուրեր) (փիւ.՝ «Կլսենք վաղուց մոռացված մի շարք այլ ավանդույթների մասին): «Մարդ կա ակտիվ տարածքներում զբաղվում է քարոզչական աշխատանքով» (քարոզարշավ) (փիւ.՝ Մարդ կա տարածքներում ակտիվ զբաղվում է քարոզչական աշխատանքով): «Հարցնենք բոլոր գործին առնչվող մարդկանց» (ֆիլմ) (փիւ.՝ գործին առնչվող բոլոր մարդկանց): «Տեսանյութը կհետաքրքրի շատ մեր հեռուստադիտողների» (հաղորդավարի խոսքից) (փիւ.՝ մեր շատ հեռուստադիտողների):

Այսպիսով՝ ՁԼՄ-ների լեզվում (ինչպես նաև արդի մամուլում) նախադասությունների կապակցությունը, ինչպես նաև նրանց բաղադրիչ նախադասությունների կապակցությունը միշտ չէ, որ ճիշտ են իրենց բառական, քերականական, հնչերանգային ներքին օրինաչափություններով: Մինչդեռ ռադիոյով և հեռուստատեսությամբ առաջին հերթին պետք է հնչի մաքուր հայերեն:

СОЧЕТАНИЕ КОМПОНЕНТОВ СЛОЖНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ И ИХ НЕНОРМАТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЯЗЫКЕ СМИ

БАРСЕГЯН А.Г.

Резюме

В языке средств массовой информации, а также в материалах современной периодики имеет место частое употребление неправильных языковых форм, связанное с ошибочным использованием союзов и союзных слов в сложном предложении. Нередки случаи нарушения грамматической и смысловой связи синтаксических компонентов, а также нарушения порядка слов.

**CONNECTING THE COMPONENTS OF A COMPLEX SENTENCE AND
THEIR IRREGULAR FORMS IN THE LANGUAGE OF MASS MEDIA**

A.BARSEGHYAN

Abstract

The syntactic structure of the sentence, its lexical, grammatical, intonation, internal patterns are not always observed in the language of mass media and modern press.

These irregularities include irregular forms, related to the incorrect use of connectives and word order.